

*НЕПОКУПНА Т. А., кандидат економічних наук, доцент
ДАЦІЙ О. О., магістрантка*

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ВПЛИВ МЕНТАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ПОВЕДІНКУ ДОМОГОСПОДАРСТВ: ТЕОРІЯ ПРОБЛЕМИ

Дослідниками менталітету у цілому та економічного зокрема у різні історичні епохи були Джамбатіста Віко, Шарль Луї де Монтеск'є, Гійом Левассер де Боплан, Йоганн Готфрід Гердер, Георг Вільгельм Фрідріх Гегель, Освальд Шпенглер, Арнольд Джозеф Тойнбі, Торстейн Буда Веблен, Микола Якович Данилевський, Георгій Дмитрович Гачев, Микола Іванович Костомаров, Михайло Сергійович Грушевський, В'ячеслав Казимирович Липинський, Іван Іванович Янжул, Олександр Сергійович Стражний та ін. [1]. Менталітет, ментальність розуміється як «склад розуму» – стійкі інтелектуальні та емоційні особливості, притаманні індивідові, як представникові певної соціальної групи. Мова йде про систему переконань, уявлень, поглядів, про набір духовних цінностей, про не завжди усвідомлені життєві координати та стереотипи людини або суспільної групи, які сформувалися під впливом сукупного досвіду минулих поколінь. Це та картина світу, яка впливає на економічний вибір і поведінку людини та груп людей.

Поняття менталітет наповнюють такими змістовними компонентами: спосіб життя – відносно самостійна система основних форм життєдіяльності людини, соціальної групи, суспільства, пов'язана з національним укладом, стилем, обрядовістю, побутом та ін.; духовні основи народного життя, взяті в широких історичних рамках – витоки у формі історичної пам'яті, історична спадщина як духовно-моральний

потенціал, що виявляється в історичній ідентифікації; національна психологія – національний характер [2].

Вивченням ментальних відмінностей різних соціальних та етнічних груп учені займаються в межах такого напрямку етносоціологічних досліджень, як етнометрія. Серед фундаторів цього напрямку – Герд Хофстеде (1928–2020) – нідерландський соціолог, соціальний психолог, засновник порівняльних міжкультурних досліджень. Для визначення культурних характеристик різних народів ним запропоновано до використання кілька показників, які розкривають вплив культури суспільства на індивідуальні цінності членів суспільства, та як ці цінності впливають на їхню поведінку. Такими показниками є: дистанція влади, індивідуалізм/колективізм, маскуліність/фемінність, уникання невизначеності, орієнтація на майбутнє, стриманість/заохочення [3].

У 2019 р. були проведенні дослідження за цією методикою. Україна має такі результати: дистанція влади – 92 бали; індивідуалізм/колективізм – 25 балів; маскуліність/фемінність – 27 балів; уникання невизначеності – 95 балів; довготермінова орієнтація – 86 балів; стриманість/заохочення – 14 балів [4]. Інтерпретують результати таким чином:

1. Дистанція влади. Україна є країною, де влада далека від суспільства. Будучи найбільшою країною в Європі і частиною колишнього СРСР, Україна розвивалася як централізована країна. Розбіжності між менше і більше впливовими людьми викликають велику важливість символів статусу. Поведінка відображає статусні ролі у всіх сферах ділової взаємодії: візитах, переговорах, співробітництві. У країнах з високою дистанцією влади підлеглі відгороджені від керівництва суттєвою різницею в зарплатах, привілеях і символах статусу.

2. Індивідуалізм / колективізм. В індивідуалістичних суспільствах люди дбають тільки про себе і свою безпосередню сім'ю. В колективістських – люди належать до тих «груп», які піклуються про них в обмін на лояльність. Якщо українці планують вийти на вулицю зі своїми друзями, вони буквально скажуть «Ми з друзями», а не «Я і мої друзі». Сім'я, друзі і почасти сусіди надзвичайно важливі для того, щоб справлятися з проблемами повсякденного життя. Відносини мають вирішальне значення для отримання інформації, ознайомлення або успішних переговорів.

3. Маскулінність / фемінність. Високий бал (чоловічий) в цьому вимірі вказує на те, що суспільством буде керувати конкуренція, досягнення і успіх, а успіх визначається переможцем / кращим у своїй галузі. Ця система цінностей формується у школі і триває впродовж усієї організаційної поведінки людини. Низький бал (жіночий) означає, що домінуючі цінності в суспільстві – це турбота про інших та про якість життя. Жіноче суспільство – це суспільство, в якому якість життя є ознакою успіху, а виділення з натовпу не викликає захвату. Фундаментальним питанням тут є таке: що мотивує людей – бажання бути кращими (чоловіче) чи любити те, що ти робиш (жіноче). Відносно низький бал (25) України може здивувати перевагою символів статусу (92 бали), але в Україні вони пов'язані з великою дистанцією влади. Очевидно, що українці на робочому місці, а також при знайомстві з незнайомцем швидше недооцінюють свої особисті досягнення, внесок або можливості. Вони скромно говорять про себе. Від вчених, дослідників чи лікарів найчастіше очікують, що вони будуть жити дуже скромно, з невисоким рівнем життя. Домінуюча поведінка може бути прийнятою тоді, коли вона виходить від боса, але не від однолітків.

4. Уникнення невизначеності. Вимірювання пов'язано з тим, як суспільство ставиться до того, що майбутнє ніколи не може бути відомо:

чи слід намагатися контролювати майбутнє, чи дозволити цьому статися? Ця двозначність приносить занепокоєння, і різні культури навчилися по-різному справлятися з ним. Набравши 95 балів, українці відчують себе під загрозою неоднозначних ситуацій. Коли починаються переговори, то презентації або є невідготовленими і акцент робиться на побудові відносин, або підготовлені дуже добре і докладно. Також дуже поширеними є детальне планування та інструктаж. Українці вважають за краще мати контекст і довідкову інформацію. Поки українці спілкуються з людьми, яких вважають незнайомцями, вони здаються дуже формальними і далекими. У той же час формальність використовується як знак поваги.

5. Довготривала орієнтація. Цей вимір описує, як люди і в минулому, і сьогодні ставляться до того факту, що багато з того, що відбувається навколо людей, не може бути пояснено. У суспільствах з нормативною орієнтацією у більшості людей є сильне бажання пояснити якомога більше. У суспільствах з прагматичної орієнтацією більшості людей не потрібно все пояснювати, оскільки вони вважають, що неможливо повністю зрозуміти складність життя. Завдання не в тому, щоб дізнатися правду, а в тому, щоб жити добродішним життям. Україна – це дуже прагматична культура (86 балів). У суспільствах з прагматичної орієнтацією люди вірять, що правда залежить від ситуації, контексту і часу. Вони демонструють здатність легко адаптувати традиції до нових умов, сильну схильність до заощаджень та інвестицій, ошадливість і наполегливість у досягненні результатів.

6. Стриманість / заохочення. Цей вимір визначається як ступінь, в якій люди намагаються контролювати свої бажання і спонукання залежно від того, як вони були виховані. Відносно слабкий контроль називається «потуранням», а відносно сильний – «стриманістю». Тому культури можуть бути описані як поблажливі або стримані. Стриману природу

української культури добре видно завдяки дуже низькому балу за цим виміром – 14. Суспільства з низьким показником мають тенденцію до цинізму і песимізму. Крім того, на відміну від поблажливих товариств, стримані суспільства не приділяють особливої уваги дозвіллю і контролюють задоволення своїх бажань. Люди з такою орієнтацією відчують, що їхні дії обмежені [4].

Менталітет впливає на економічну діяльність і економічну поведінку домогосподарства. Домашнє господарство в ринковій економіці представляє економічну одиницю у складі однієї або декількох осіб, яка самостійно приймає рішення, прагне до максимального задоволення своїх потреб, надаючи їм певні переваги, є власником будь-якого фактора виробництва (найчастіше робочої сили), забезпечує виробництво і відтворення «людського капіталу» [5, с. 243]. В економічну діяльність включені усі суб'єкти господарювання, хоча вважається, що, наприклад, домогосподарство безпосередньо не бере участі в ринкових відносинах і виробництві основної маси багатства країни [6], домогосподарство є суб'єктом споживання.

Незважаючи на критику методики вимірів, запропонованої Герд Хофстеде, вважаємо, що подальший аналіз має бути зосереджений на інтерпретації поведінки домогосподарств у розрізі саме цієї методики. Адже і спосіб життя, і духовні основи народного життя, і національна психологія, як компоненти менталітету, є відображенням взаємовпливу культури суспільства і індивідуальних цінностей членів цього суспільства, що спричинює їхню поведінку. Так, відповідно до інтерпретації результатів дослідження, наприклад, показник «довготривала орієнтація» (86 балів) засвідчує прагматизм українців, що означає некритичність мислення, відсутність тяги, в першу чергу, до наукового знання, пристосовуваність до обставин. Це уможливорює пропаганду та маніпуляції

свідомістю і поведінкою населення як з боку зовнішніх, так і внутрішніх акторів, як від представників політичної, так і економічної спільнот.

ЛІТЕРАТУРА

1. Непокупна Т. А. Проблема формування економіки знань крізь призму західноєвропейського менталітету: досвід для України. *Науковий вісник. Одеський національний економічний університет*. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія. 2012. № 5 (157). С. 61–68.
2. Взаимосвязь менталитета и имиджа. URL : <http://oiskusstve.ru/prochie-iskusstva/iskusstvo-imidzha/1692-vzaimosvyaz-mentaliteta-i-imidzha.html>.
3. Хофстеде, Герт. URL : https://ru.wikipedia.org/wiki/Хофстеде,_Герт.
4. Counrycomparison. URL : <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/ukraine/>.
5. Экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общей ред. акад. В. И. Видяпина, акад. Г. П. Журавлевой. М. : ИНФРА-М, 1999. 560 с.
6. Айнабек К. С. Теория общественного хозяйствования (Альтернатива экономической теории и экономикса). Учебник: исправл. и дополн. Караганда: КЭУК, 2014. 608 с. URL : <http://www.aup.ru/books/m2502/>.